

Terveisiä Elviinalta

Ohto Manninen: Kerttu Nuorteva. Neuvostokaunotar vakoilujohtajana. Edita: Helsinki 2006. 196 s.

■ Maaliskuun 1942 kuutamossa Vihtiin tipahti taivaalta nainen, Kerttu Nuorteva, joka seuraavien vuosien aikana saattoi monta ihmistä kuolemanvaaraan, sekoitti jokusen miehen pään, paljasti neuvostovakoilun käytäntöjä sekä kirjoitti kirjan, johon dokumentoi Stalinin vainojen ja Leningradin piirityksen pois pyyhkäisemää Petroskoin ja Leningradin suomalaisyhteisöjen kulttuuria. Vielä kotimaahan palautuksen jälkeenkin laskuvarjonainen jäi ruokkimaan suomalaisten mielikuvitusta. Kattavimman selvitöksen Nuortevan vaiheista ovat laatineet Matti Kassila ja Pekka Lounela kirjassaan *Kabden naisen sota* (1987). Histo-

riantutkijoiden viimeaikaisista, vakoojattaren tarinaa sivunneista esityksistä mainittakoon Heikki Ylikankaan näytelmä *Ne kahdeksan valittua* (2004) ja Erkki Tuomiojan Hella Wuolijoki -tutkimus *Häivähdys punaista* (2006).

Ohto Manninen puolestaan julkaisi syksyllä 2006 kirjan *Kerttu Nuorteva, neuvostokaunotar vakoilujohtajana*. Koska Mannisen tarina on pääpiirteisään tuttu, kirja virittää monenlaisia odotuksia. Onko käytössä ollut uutta lähdeaineistoa tai onko jo aiemmin hyödynnettyä materiaalia – ennen muuta Nuortevan pitkää tunnustusta – tulkittu toisin? Tuleeko esille tuoretta tietoa Wuolijoesta, Paavo Kastarista tai muista vyyhteen kerityistä henkilöistä?

Manninen rajaa aluksi tutkimuksensa näkökulman Kerttu Nuortevaan ja neuvostovakoilun organisointiin. Päähenkilön tausta esitellään lyhyesti: Nuortevan vanhemmat, tamperelaisen *Kansan Lehdin* päätoimittaja Santeri Nuorteva ja näyttelijä Sanni Tuomisto, pakenivat vuonna 1911 painokanteita Yhdysvaltoihin. Kerttu syntyi Oregonissa vuonna 1912 ja aloitti koulunkäyntinsä New Yorkissa. Venäjän vallankumouksen jälkeen isä ryhtyi bolševikkien puolestapuhujaksi, ja perhe joutui jälleen maanpakoon, tällä kertaa Neuvosto-Venäjälle. Kerttu jatkoi koulunkäyntiä Moskovassa, Leningradissa ja Petroskoissa.

Nuorteva eli sukupolvelleen tyypillistä uuden neuvostonaisen elämää, jossa perhe ei ollut keskiössä. Hän valmistui toimittajaksi Leningradin yliopistosta, oli kiinnostunut

näyttelemisestä, työskenteli nuorille suunnatuissa lehdissä, avioitui kahdesti ja sai lapsen. Tiedustelutöihin Nuorteva lie-nee päätynyt toisen miehensä muassa. Hän työskenteli muutamana vuoden Leningradin sotilaspiirin tiedusteluosastolla perehdyttäen vakoojia tehtäviinsä, kunnes joutui vuonna 1937 kolmeksi vuodeksi pakokotyöleirille. Eloisan kuvan näistä elämänvaiheista saa Nuortevan Suomessa kirjoittamista muistelmista (Irja Niemi, *Neuvostokasvatti*, 1944).

Vapautumisensa jälkeen Nuorteva värvättiin jälleen tiedustelutehtäviin, ja tätä tietä hän tuli sodan alettua Suomeen. Toimeksiantona oli sodan vuoksi vaikeuksiin joutuneen neuvostotiedustelun uudelleen järjestäminen. Nuortevan tuli perustaa aiemmin kootun asiamieskortiston pohjalta vakoiluverkosto, ja ilmeisesti myös valmistella marsalkka Mannerheimin salamurhaa – jälkimmäinen tehtävä jää kuitenkin kirjassa epäselväksi.

Mannisen tutkimuksen runkona on yksityiskohtainen ja suurelta osin Nuortevan tunnustukseen pohjaava kuvaus vakoojakoulutuksesta ja vakoilemisesta. Esiin piirtyvä kuva vakoojan arjesta säännöstelyn ja epäluuloisten yhteyshenkilöiden kurimuksessa onkin kirjan parasta antia. Lyhyesti käydään myös läpi pidätys, aika päämajan valvontaosaston huomassa ja vapautuminen. Lopussa on kaksi irrallista lukuja, joissa Manninen yhtäältä ruotii Nuortevasta julkaistujen lehti- ja muistelmakirjoitusten uskottavuutta ja toisaalta esittää selkeän ja tiiviin kokonaiskuvan Neuvostoliiton tieduste-

lutoimista Suomessa ja Nuortevan sijoittumisesta tälle kentälle.

Mannisen päätelmä on, että Nuorteva kykeni toimittamaan neuvostotiedustelun käyttöön vain tiedonmurusia. Huomatavasti enemmän sille oli iloa vaikkapa Ison-Britannian ja Yhdysvaltain tiedustelupalvelujen keräämästä materiaalista. Suomalaiset sen sijaan hyötyivät Nuortevan tunnustuksesta. Manninen ei arvioi, mitä merkitystä paljastuksilla oli sodan aikana, mutta toteaa tutkijoiden saaneen tunnustuksesta ”tietoa neuvostotiedustelun menetelmistä, todennäköisesti enemmän kuin mistään muualta”.

Nuorteva oli kuitenkin taustansa, tunnustuksensa ja yhteyshenkilöidensä vuoksi poikkeuksellinen vakooja ja tarina vie väistämättä lukijan ajatukset Mannisen kuvausta pidemmälle, vaikkapa ihmettelemään suomalaisten toimijoiden motiiveja tai päämajan valvontaosaston kuulustelukäytäntöjä. Tällaisiin kysymyksiin kirja ei tarjoa vastauksia. Mannisen esittelemät suomalaiset ”asiamiehet” esimerkiksi ovat tuttuja jo aiemmista tutkimuksista. Eniten huomiota näistä on saanut kosmopoliitti Hella Wuolijoki, jonka toimintaa on ollut vaikea selittää jatkosodan kansallisen tulkinnan kehikossa. Uutta näkökulmaa ei tässäkirjassa hahmotella. Täysin erilainen yhteyshenkilö oli suurperheen isä Valteri Teerikangas, joka ainoana hyödytti Nuortevaa varsinaisessa tehtävässä. Muita hän ei joko tavoittanut, nämä olivat varuillaan tai auttoivat lähinnä arjen järjestelyissä. Teerikangas oli

niin ikään ainoa, jonka kanssa Nuorteva ystävystyi. Tästä huolimatta Nuorteva paljasti apulaisensa kuulusteluissa tietäen tämän joutuvan hengenvaaraan. Teerikankaan taustaa ei Manninenkaan ole selvittänyt, eikä lukija pääse perille hänen vaikuttimistaan.

Yhteyshenkilöiden lisäksi päämajan valvontaosaston kuulustelijoiden Toivo Tuomisen ja Paavo Kastarin suhde Nuortevaan on synnyttänyt arveluja, eikä kuulustelujen kulua ole perusteellisesti selvitetty. Kastari noudatti niissä valvontaosaston omaksumaa linjaa: hän pehmitti Nuortevaa käymällä tämän kanssa pitkiä keskusteluja, toimittamalla luetavaa ja järjestämällä vakoojan olon muutoinkin mukavaksi. Samaan aikaan valtiollinen poliisi käytti tuntuvasti häijympiä menetelmiä puristaakseen tietoja kuulusteltavista. Kastari myös yhdytti Nuortevan ja kommunistisesta liikkeestä sosiaalidemokraatteihin loikanneen Arvo Poika Tuomisen: tämän käsittelyssä Nuorteva taipui muutamassa tunnissa esittämäänsä pitkän tilityksen vaiheistaan ja tehtävistään. Samalla hän kuitenkin romahti henkisesti. Tämä ei valvontaosastoa pidätellyt, vaan hahaisen potilaan kuulustelut jatkuivat mielisairaalassa.

Lounelan ja Kassilan mukaan molemmat kuulustelijat ihastuivat kauniiseen ja älykkääseen kuulusteltavaan, mutta Toivo Tuominen oli se, johon Nuorteva tunsu vetoa. Nuortevan sukulaisilleen 1950–1960-luvulla lähettämät kirjeet tukevat tätä näkemystä. Kastarilla ei ollut myöhemmin syytä myöntää helliä tunteitaan,

vaikka niitä todennäköisesti oli, joutuihan hän sodan jälkeä neuvostoliittolaisten kiristyksen kohteeksi juuri tämän jutun takia. Manninen esittää eri lähteiden ristiriitaiset kuvaukset asiasta, mutta jättää tässäkin tulkinnan sikseen. Kastarin kertomuksen ruotiminen olisi ollut paikallaan, olihan hän sodan jälkeen oikeustieteen professori ja politiikan hyvä veli -verkoston itseoikeutettu jäsen. Hänellä oli toisin sanoen kaikki syyt kaunistella lausuntojaan.

Manninen ei myöskään tarkenna epäselvältä tuntuvaa luovutustilannetta. Nuortevalle oli ilmeisesti järjestetty mahdollisuus paeta länteen – erään tiedon mukaan tarkoitus oli mennä Ruotsissa naimisiin toisen kuulustelijan kanssa. Syksyllä 1944 Nuorteva kuitenkin sekavassa tilassa ja kaiketi suoraan sairaalasta palautettiin Neuvostoliittoon. Siellä häntä odotti uusi passitus leirille. On tietenkin mahdollista, että Nuorteva lapsensa takia olisi halunnut takaisin kotimaahan.

Vaikka Manninen tuo esille julkaisemattomia yksityiskohdita Nuortevan tarinasta ja erityisesti jutun neuvostoliittolaisista toimijoista, kirja kertoo yllättävän pitkästi aiemmin esitettyä. Niinpä on erikoista, ettei teoksessa ole pienintäkään viittausta Kassilan ja Lounelan kirjaan, joka rakentuu saman päälähteen, Nuortevan tunnustuksen, varaan. Toisaalta kirjallisuusluettelo on muutoinkin viitteellinen, mainintaa ei esimerkiksi ole Mannisen lähipiirissä, Maanpuolustuskorkeakoulun sotahistorian laitoksella, tehdystä tutkimuksesta,

kuten Vladimir Panschinin tai Matti Kososen valvontaosaston toimintaa ja vakoilua koskevista selvityksistä.

Erojakin lähteissä on, sillä Mannisella on ollut käytössään Lontoon kansallisarkiston aineistoa Wuolijoesta ja Mary Pekkälästä, samoin uudempaa venäläistä tutkimusta. Kassila taas kaivoi aikanaan esiin koko joukon ihmisiä, jotka olivat olleet tekemisissä jutun kanssa. Tärkein haastateltava oli Kastari. Kassilalla ja Lounelalla on tämän takia osin erilaista ja tarkempaa tietoa sekä Nuortevan Suomeen tulosta, pidätysvaiheesta että viimeisistä vuosista. Kassila käytti niin ikään lähteenään Nuortevan Suomen-sukulaisilleen – Helsingin yliopiston kirjastonhoitaja Paul Nybergille ja tämän vaimolle Karin Boisman-Nybergille – lähettämiä kirjeitä. Niistä selviää, että vapauduttuaan Stalinin kuoleman jälkeen Nuorteva kouluttautui uudelleen, asettui asumaan Kazakstaniin ja työskenteli elämänsä viimeiset vuodet rakennusinsinöörinä. Lapseensa hän sai uudelleen yhteyden vasta vähän ennen kuolemaansa vuonna 1963.

Kirjan anti jää lopulta niukaksi, eikä varsinkaan täytä kustantajan lupauksia, joissa ”ainutlaatuisen lähdemateriaalin avulla” piirretään niin kuva Neuvostoliiton vakoilutoiminnasta sota-ajan Suomessa kuin ”vakoilijan traaginen elämäntarina harvinaisen monipuolisesti”. Edelliseen tehtävänasetteluun Nuortevan tarina ei anna riittäviä aineksia: voiko lähes puolentoista tuhannen eri tehtäviin lähetetyn neuvostovakoojan toimia kuvata yh-

den esimerkin avulla? Jälkimmäisen lupauksen taas Kassila ja Lounela täyttivät aikanaan huomattavasti monipuolisemmin.

Elina Katainen